
ÖTÜKEN

Yusuf Akçura, Kazan, 1906
Tek-Esin Vakfı Arşivi

YUSUF AKÇURA
VE
RUSYA TÜRKLÜĞÜ

AHMET KANLIDERE

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2027
EDEBÎ ESERLER: 1102

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-601-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Ozan Karabulak

Düzelti: M. Bilal Erimez

Son Okuma: Yusuf Civelekoğlu

Kapak Tasarımı: Ceyhun Ddurmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın AŞ
Akçaburgaz Mah. 137. Sokak Nu:12 Esenyurt/İstanbul
Tel: (0212) 444 62 18
Sertifika Nu: 71320

İstanbul- 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE: 1982'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1983'te Boğaziçi Üniversitesinde başladığı yüksek lisans eğimini Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünde tamamladı. 1988-1996 yıllarında M. Phil. ve doktorasını New York'ta, Columbia Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Ana Bilim Dalında yaptı. Yurda döndükten ve dört yıl Marmara Üniversitesinde çalıştıktan sonra 1999-2000 eğitim-öğretim yılında Kazakistan'daki Ahmed Yesevi Üniversitesinin Çimkent şubesinde dersler verdi. 2004-2007 arasında Taşkent'te kültür müşaviri olarak görev yaptıktan sonra Marmara Üniversitesine döndü ve 2009'da profesör oldu. 2016-2018 arasında Tarih Bölümü başkanlığını yürüttü. Hâlen aynı üniversitede Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı başkanı olarak görevini sürdürmektedir. Başlıca eserleri: *Reform within Islam: The Tajdid and Jadid Movement among the Kazan Tatars* (1809-1917) (1997); *Kadimle Cedit Arasında: Musa Cârullah* (2005); *Orta Asya Türk Tarihi* (ed.) (2011); *XIX. Yüzyıl Türk Dünyası*, ed. (2013); *Çağdaş Türk Dünyası*, ed. İ. Kemaloğlu ile birlikte (2014); *Sosyalizmden Türkçülüğe Kazanlı Ayaz İshakî* (1878-1954) (2019); Yusuf Akçura, *Damolla Âlimcan el-Barudî Tercüme-i Hâli*, haz., (2019); *Ötüken'den Kırım'a Türk Dünyası Kültür Tarihi*, ed. İ. Kemaloğlu ile birlikte (2020); *Doğu ve Batı Arasında Bir Tatar Mollası: Zâhir Bigi'nin Hayatı, Romanları ve Seyahatnâmesi* (2021); *İdil-Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri: Dinî Islahçılık ve Ceditçilik* (2021); *Muallim, Muharrir, Müverrih: Yusuf Akçura* (2022); *Rusya'daki Türk Esirlerin Kurtarıcısı, Hilâl-i Ahmer Temsilcisi: Yusuf Akçura* (2023).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ • 13
ÖN SÖZ • 17

BİRİNCİ KİTAP
KAZAN VE İSTANBUL ARASINDA BİR AYDIN

Akçura'nın Ailevi Kökenleri • 23
Askerî Rüştiye, Kuleli ve Harbiye Yılları • 25
Paris Yılları • 30
Rusya'ya Dönüşü, Verâset Meseleleri ve Fabrikadaki İşi • 39
Muhammediye Medresesi'ndeki Muallimliği • 59
Siyasi Faaliyetlere Girişi • 64
Ufa'daki Ulema Kongresi • 74
Rusya Müslümanlarının I. Kongresi • 77
Kazan Muhbiri Gazetesinin Çıkışı • 83
1905 Devrimi ve Hareketli Günler • 88
Kazan Vilayet Hapishanesinde • 92
Duma'da Müslüman Grubu • 97
Rusya Müslümanlarının III. Kongresi • 102
Sadri Maksudî ile Dostluğu • 109
Rus Kızı "Nihal" ile Tanışması ve İlk Evliliği • 112
Sıkıntılı Zamanlar • 119
Stolıpin Darbesi • 130
Moskova, Litvanya ve Polonya Seyahati (1908) • 138
İstanbul'a Gelişi • 143
Moskova ve Petersburg Gezisi (1909) • 150
Balkan Savaşı, Cihan Harbi ve Hâriçteki Türkler • 155
Rusya'ya Son Seyahati (1918-1919) • 168
Mütâreke Yılları: Turan İdeali Nasıl Hayal Oldu? • 173
Yusuf Akçura ve Ziynetullah Nevşirvan • 182
Türk Yılı 1928 Pan-Türkizmin Son Sözü mü? • 187
Atatürk ve Akçura • 202
Son Yılları (1929-1935) • 207

İKİNCİ KİTAP
RUSYA TÜRKLÜĞÜ VE OSMANLILAR

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura • 219
Türklük Fikrinin Doğuşu • 222
Pan-Slavizm • 224
Türkler ve Ruslar • 229
Eğitim Reformu • 236
Akçura'nın İslam Anlayışı • 241
Dinî Islahatçılık • 247
Kadın Meselesi • 250
İktisadi Materyalizm • 253
"Üç Tarz-ı Siyaset"in Yayımlanma Serüveni • 260
Osmanlılık, İslamlık, Türklük • 268
Osmanlıcı - Türkçü Münâzarası • 277
Şark Meselesi • 288
İslam Dünyasındaki Komünist Hareketler: Mazdekîlik, Bâbekîlik ve Alevîlik • 292
Tarih-i Siyasi: Yakın Çağ Avrupa Tarihi • 296
Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Tarihi • 302
Biyografi Yazıları ve Kitap Kritikleri • 307

SON SÖZ • 313
BİBLİYOGRAFYA • 321

EKLER
Akçura'nın Kısa Tercüme-i Hâli • 367
Yusuf • 369
Akçura'nın Mekteb-i Harbiye Diploması • 374
Akçura'nın Torunu Dr. Yusuf Civelekoğlu ile Söyleşi • 378

DİZİN • 385
BELGE VE FOTOĞRAFLAR • 399

SUNUŞ

"Bu kitapta, bazen pek ciddi vesikalara dayanılarak tasvir olunan bu levhanın önünde heyecana gelmemek, yüksek hisler duymamak kabil olamaz."
Yusuf Akçura
Zindan Hatıraları (1932) adlı kitaba yazdığı Önsöz'den.

Saygıdeğer okuyucu,

Elinizdeki eserin yazarı, benden bir Sunuş yazısı rica ettiğinde hem şeref duydum hem de bir tereddüt geçirdim. Tesadüfi aile bağlarından hariç hangi sıfatla ve hangi hakla okuyucuyu işgal edebileceğimi değerlendirdim, ama sonunda bu görevi denemeye cesaret ettim.

Hemen başta yazmalıyım ki, bu eser çok ciddi bir araştırma ve büyük bir emeğin sonucudur ve günümüze kadar karanlıkta kalmış, birincil, şüpheden ve tahriften ârî vesikalara dayandırılmaktadır. Eserin omurgasını – Yusuf Akçura'nın daha önce pek incelenmemiş yayınlarının yanında - Yusuf Dede'nin Müfîde Hanım'a ve Ahmet Ferit Bey'e özel mektupları teşkil etmektedir.

Müfide Teyze, Ferit Enişte ve tabii Emel Teyze ise, yetişebildiğim ve hatıralarımda canlılıklarını koruyabilen aile büyüklerimdi. Müfide Teyze'nin bizlerle Süreyya Plajı'ndaki deniz sefâları (acaba o sırada Trablusgarp sahillerindeki gençlik günlerini hiç hatırlar mıydı?), sanat ve şan üzerine söyleşilerimiz, Moda'daki evlerindeki öğlen yemekleri vs. beni hep takip edecek kıymetli hatıralardır. Moda'daki evlerine ailece ve genelde Pazar günleri gidilir ve büyükler siyaset konuşurlarken (Ferit Enişte'nin biraz kısık sesi ile teyzem ve eniştemin çok belirgin İstanbul şiveleri hâlâ kulaklarımda) ben de o evin her türlü gizemiyle saatlerce kendimi meşgul ederdim.

Ferit Enişte ile Yusuf Dede'nin okul ve "menfâ" arkadaşları olduklarını, birlikte Fransa'ya kaçışlarını o zamanlar da duyardım. Büyüklerimle gururlanırdım, ama, kerli ferli sefiri sürgünde pek de gözümün önüne getiremezdim. Bir âli devletin bunca emekle yetiştirdiği en güzîde gençlerini sürgüne yollamasını gözümüzün önüne getiremeyeceğimiz gibi. Ama, demek ki, zindan ve menfâ, bütün bunların da yaşanması gerekiyormuş.

Esere geri dönecek olursak, saygıdeğer okuyucu, elinizdeki eserde Yusuf Dede'nin keskin gözlemleri ve yorumları, yazıldıktan yüzyıl sonra, çoğu ilk kez, tekrar gün ışığı görüyorlar ve ustaca açıklanıyorlar. Üstelik eserde yer alan yazıların mühim bir kısmı günü gününe, en samimi halleriyle, en yakınlarına gönderilmek üzere, neredeyse postacı kapıda beklerken, kaleme alınmışlar. Makyajsız ve samimiyet dolu bu kaynaklar bende müthiş bir taze tat ve güven duygusu oluşturdular.

Bunların aralarında Rusya Türklerinin uyanış dönemlerine şâhitlik eden belgeler, bir "doğum ânını" târif etmeleri açısından özel bir öneme sahipler. Bilhassa, Ocak 1905'te yazılan "Türk – Müslüman Halkının Talepleri" programı Türklük bilincinin en erken vesikalarından birini teşkil etmesi hasebiyle derin tarihî ve sembolik öneme hâiz. Ahmet Hoca'dan öğreniyoruz ki Yusuf Dede bu vesikayı yanında "hıfzetmeyi" sakıncalı görmüş, mûtemet arkadaşı Ferit Enişte'ye, Kahire'ye göndermiştir.

Öte yandan, Ferit Enişte'nin, Ocak 1937 tarihli "Yusuf" başlıklı, Yusuf Dede'nin vefatından neredeyse iki yıl sonra kaleme alınmış hatıraları, hem dedemi, hem de iki arkadaşın bu dünyadan öteye yakınlıklarını anlamak açısından çok önemlidir.

Hepsinin, hepsinin mekânları cennet olsun.

Başta da söylemiş olduğum gibi, hocanın işi hiç kolay olmamıştır ve eser, büyük ve çok meşakkatli bir çalışmanın semeresidir. Başvurulan kaynakların neredeyse tamamı Arap yazısı ile, bazıları Türkçemizin pek âşina olmadığımız lehçeleri ile yazılmışlardır. Bunun üstüne, mektuplar Yusuf Dede'nin el yazısıyladır. Arap harfleri ile Türkçe el yazıları zaten birer bilmecedir. Yusuf Dede'nin kol hattı ise - kendi tanımlaması ile - aşırı bozuktur. Bırakın yüzlerce sayfanın çözümlenmesi, bazen basit gözüken kısa bir derkenarın hakkını vermek saatler, günler alır; tekrar ve tekrar geri dönmek icap eder.

Toplum olarak geçirmiş olduğumuz, geçirmemiz gereken evrim, bizim geçmişimizi araştırmamızı özellikle müşkül kılmaktadır. Ancak, bu bizi yıldırmamalıdır. Sebat ve gayretle ipuçları ve vesikalar çözümlenecekler ve önce aile seviyesinde, daha sonra gittikçe genişleyerek, nihayet en kapsamlı seviyede o büyük mozaik tamamlanacaktır. Ve işte o zaman âidiyetimize gerçekten kavuşmuş olacağız.

Nihayet, bu eserin yayınlanmasının Doğu ve Batı'nın şiddetle tekrar çatıştığı, Avrupa'nın da kendi kolonyal geçmişi ile bir hesaplaşmaya girdiği döneme denk gelmesi mânidardır ve Yusuf Dede'nin de şekillendirmiş olduğu kutlu bilinçlenmemizin mutlaka devam ettirilmesi gerekliliğini bize hatırlatmaktadır.

Ahmet Hoca, iğneyle kuyuyu kazmış, bu asli vesikaların özlerini bize ulaştırmış ve onları yorumlamış, diğer taraftan da, yıldızlara erişen yolun, öz tarihimize saygı ve muhabbetten geçtiğine bir kere daha işaret etmiştir.

Kendisini, vesikaları gün yüzüne tekrar çıkaranları, yayıncıyı can-ı gönülden tebrik ediyor, sözü daha da uzatmadan, sizi, saygıdeğer okuyucu, eserle baş başa bırakıyorum.

"En kutlu düşüncem, Türkleri bir ve sağlam ve erkin (hür) görmek."
Yusuf Akçura
Türk Yılı defterciğinden (1330), kendi el yazısıyla.

M. Yusuf Civelekoğlu
Eskiçeşme, Temmuz 2023

ÖN SÖZ

Çok iyi bilindiği düşünülen bazı meşhurların pek de o kadar tanınmadığı, hatta çoğu kez de yanlış tanındığı görülür. Yusuf Akçura da böyle bir şahsiyettir. Elli dokuz yıllık ömründe dünyayı sarsan olaylara şahit olmuş, Rusya Türkleriyle yoğun ilişkilerin olduğu bir dönemde yaşamış, gazeteci, yazar ve hoca olarak Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çok etkin bir rol oynamış olsa da, hayatı ve eserleri konusunda önemli boşluklar bulunmaktadır. İşte bu çalışmanın temel amacı, daha önce kullanılmamış belgeleri de kullanarak bütüncül bir Akçura portresi ortaya koymaktır.

Yusuf Akçura (1876-1935) hakkında çok sayıda makale, kitap ve tez kaleme alınmıştır. Bunlar içinde iki doktora tezi öne çıkarken üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen o çalışmalardaki tespitler bugün de önemini korumaktadır. Bunlardan ilki, David S. Thomas tarafından yazılan *The Life and Thought of Yusuf Akçura (1876-1935)* (Montreal 1976) adlı yayımlanmamış doktora tezi olup sosyolog Niyazi Berkes'in danışmanlığında hazırlanmış fakat basılmadığından yeterince tanınmamıştır. İkinci doktora çalışması 1979'da ünlü Sovyetolog Alexandre Benningsen'in danışmanlığında Fransız Türkolog François Georgeon tarafından yazılmış, *Aux Origines du nationalisme turc: Yusuf Akçura (1876-1935)* (Paris 1980) adıyla yayımlanmış, Türkçeye de çevrilmiştir.

Her iki çalışma da kıymetli analizler içermekle birlikte, Akçura'nın yalnızca Türkiye'deki hayatı ve faaliyetleri üzerinde odaklanmaktadır. Oysa Akçura'nın Rusya dönemindeki faaliyetleri, Kazan ve Bahçesaray'da bulunduğu yıllarda kaleme aldığı yazıları ve çözümlemeleri son derece önemlidir. Rusya'da Simbirsk şehrinde doğan ve ilk çocukluk yıllarını orada geçiren Akçura, 1903-1908, 1918-1919 yıllarında Kazan, Moskova, Petersburg ve Bahçesaray gibi merkezlerde Rusya Müslümanlarının siyasi ve kültürel faaliyetlerini örgütleyen önemli bir sima olmuştur. Ayrıca, Türkiye'de bulunduğu yıllarda da oralarla olan alâkasını daima muhafaza etmiş, yazılarının önemli bir kısmını Kuzey Türklerinin meselelerine hasretmiştir. İşte bu çalışmanın amacı onun bu konularda yazdıklarını ve faaliyetlerini analiz etmektir.

Akçura, her ne kadar "unutulmuş" sanılsa da (Niyazi Berkes'in bunu söylediği 1970'li yıllarda bu durum geçerli olabilir) günümüzde oldukça popüler-

dir; onun hakkında birçok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Aralarında bazı kıymetli makaleler olmakla birlikte hakkında yazılanlardan çoğu birbirinin tekrarı niteliğindedir. Söz konusu kitap ve makaleler Akçura'nın Latin harflerine aktarılan az sayıdaki kitap ve makaleleri etrafında dönüp dolaşmaktadır. Ama Akçura'nın Kazan, Bahçesaray, Orenburg gibi merkezlerde çıkan dergi ve gazetelerde yazdıklarının çoğu incelenmemiş, incelenmek şöyle dursun, *Kazan Muhbiri*, *Vakıt*, *Tercüman*, *Ahbar*, *Şûrâ* ve *Beyânü'l-hak* gibi gazete ve dergilerdeki yazılarının tam bir listesi bile tespit edilememiştir. Dolayısıyla, bu çalışmanın hedeflerinden biri bu makaleleri tespit ve analiz etmek olmuştur.

Bu çalışmanın öncekilere göre bir diğer farkı ise Akçura'nın şu ana kadar bilinmeyen mektuplarını, fotoğraflarını, onun hakkındaki bazı hatıra parçalarını bulup bunları gün ışığına çıkarmış olmasıdır. Bu bilgilerin en büyük kaynağı Tek-Esin Vakfı'nda muhafaza edilen belgelerdir. Bugüne kadar hiç kimsenin incelemediği çok sayıda mektubu ve belgeyi okumak gibi uzun ve zahmetli bir işi üstlendim. Bu mektuplar fikir tarihimiz açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Diğer eserlerde ve yazılarında bulunmayan birçok bilgiyi, samimi itiraflarını, iç dünyasında yaşadığı çatışmaları bu kaynaklardan öğrendim. Onun çağdaşlarıyla olan ilişkileri, şahsî hayatı ve yakın muhiti hakkındaki en mahrem tepkileri bu sayede ortaya çıktı. Bu mektuplar, yazıldığı zamanın ruhunu canlı bir şekilde yansıtması bakımından da önemlidir. Mektuplar aynı zamanda onun hayatındaki bazı karanlık noktalara da ışık tutmakta, bu dönemdeki toplumsal rolünün ve fikrî gelişiminin anlaşılmasına yardım etmektedir.

Yeni bilgi ve belgeler sayesinde, Akçura hakkında tekrar edile edile gerçek olduğu sanılan bazı yanlışları ve muğlak hususları da tashih ettim. Bunlardan bir kısmı olgusal yanlışlar (mesela doğum tarihi hakkındaki ihtilaflar), diğer kısmı ise düşünsel yaklaşımlardır (Türkçülüğünün mahiyeti hakkındaki aşırı genellemeler gibi).

Burada bir hususa daha açıklık getirmem gerekiyor: *Muallim, Muharrir, Müverrih: Yusuf Akçura* (2022) adıyla yayımladığım eser umûmi niteliktedir ve daha ziyade Türkiye'deki hayatını konu edinmektedir. O çalışma genel okuyucuya hitap ettiği ve belli bir hacim dâhilinde kalması gerektiği için çok fazla ayrıntıya girmemiş, Akçura'nın Rusya dönemine ve Rusya Türklerine ilişkin fikirlerine pek değinmemiş, Rusya dönemini ve mektuplarının çözümlenmesini daha sonraya, elinizdeki çalışmaya bırakmıştım. Dolayısıyla bu çalışmanın hedefi farklıdır. Bazı noktalarda kaçınılmaz çakışmalar olsa da, önceki çalışmada zikredilen hususları tekrar etmemeye özen gösterdim.

Kitabın ilk kısmı Akçura'nın Rusya dönemi üzerinde odaklanmıştır. Burada ailevî kökenlerini, İstanbul'daki ve Paris'teki tahsil hayatını, Rusya'daki siyasi faaliyetlerini, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki rolünü ele aldım. İkinci kısımda esas olarak Akçura'nın Rusya Türklerine dair fikirlerini

analiz ettim. Rusya'daki gazetelerde yayımladığı ve şu âna kadar pek incelenmeyen yazılarını ele aldım. Bibliyografyada onun eserleri ve makaleleri ile hakkında yazılanların listesini verdim.

Uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olan bu eserin ortaya çıkmasında yardımlarını gördüğüm kurum, akademisyenler ve dostlarıma minnettarlığımı ifade etmeliyim. En başta, Yusuf Akçura'ya ait mektupları, fotoğrafları ve diğer belgeleri incelememe ve bunlardan bazılarını kitapta kullanmama izin veren Tek-Esin Vakfı'na teşekkür borçluyum. Yusuf Akçura'nın torunu saygıdeğer Yusuf Civelekoğlu, değerli anılarının yanında aileye ait çok önemli belge, bilgi ve fotoğrafları cömertçe paylaştı. Ayrıca, taslakları okuyarak değerli yorumlarıyla metni zenginleştirdi, keskin gözleriyle bazı hataları fark ederek beni mahcup olmaktan kurtardı. Kendisine teşekkür etmek için yeterli sözcük bulamıyorum. Özgür Akpınar ve Ali Bilgin, bazı kaynaklardan haberdar etmek ve fikir alışverişinde bulunmak inceliğini gösterdiler. Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan, ulaşılması güç olan bazı gazete ve dergilerin kopyalarını vermek lütfunda bulundu. Doç. Dr. Sadi. S. Kucur, Arapça ibarelerin okunmasında, Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu ve Dr. Liaisan Şahin Tatarca ifadelerin yorumlanmasında yardımcı oldular. Fatih Habip, Simbirsk'teki metrika defterinde Akçura'nın doğum tarihine ve dedesinin ölümüne dair kayıtları bulup gönderdi. Ozan Karabulak Kırım'da çıkan *Tercüman* gazetesinde; Ebubekir Al, İstanbul basınında yer alan önemli haberleri paylaştılar. Kıymetli dostum Dr. Kadri Mustafa Orağlı, kitabı baştan sona okuyarak gözden kaçan hususları işaret etti. Alperen Gören, belgeler kısmındaki grafiğin çizimiyle katkı sağladı. Hepsine minnettarım. Ayrıca, kitabın baskısına özen gösteren Ötüken Neşriyat'ın Genel Yayın Yönetmeni Göktürk Ömer Çakır'a teşekkür ediyorum. En büyük teşekkürüyse fikir ve önerileri yanında fedakârca destek veren eşim Neşe Kanlıdere'ye borçluyum.

AHMET KANLIDERE
Nisan 2023, Göztepe-İstanbul

BİRİNCİ KİTAP

KAZAN VE İSTANBUL ARASINDA BİR AYDIN

Akçura'nın Ailevi Kökenleri

Akçuralar'ın kökenleri 16. yüzyıla kadar uzanır. Yusuf Akçura'nın yaptığı araştırmaya göre "Akçura" kelimesi Kırım Hanlığı'nda kullanılan resmî bir unvan olup hanlık zamanında vezirlerden bir kısmına "Akçura", diğerlerine "Karaçura" denilmekteydi.[1] Sülalenin bilinen ilk atası olan Akçura Babay'ın aslen Kırımlı olup sonradan Rusya'ya sığınmak zorunda kaldığı, Korkunç İvan'ın yanında yer aldığı ve kendisine "kinaz"[2] unvanı verilip Züyebaşı taraflarında bir mâlikâneye yerleştiği ve böylelikle sülalenin Rus devleti aristokrasisine eklemlendiği anlaşılmaktadır. İlk defa bu eserde kullandığımız şecerede ailenin kökenlerine dair bir hayli bilgi bulunmaktadır. Kinaz Adaş'ın soyundan gelenler önceleri "kinaz" unvanıyla, daha sonrakiler ise "mirza" unvanıyla anılmaktadır. Akçura sülalesinin Kırım'dan sonra Penze Vilayeti'nde hayat sürdükleri, bir kısmının Simbirsk, Kazan ve Züyebaşı taraflarına dağıldığı görülmektedir.

Akçuralar sülalesinin bir koluna ait ayrı bir şecerenin daha bulunduğu anlaşılmaktadır. 1906-1907 yıllarında Muhammediye Medresesi'nde Yusuf Akçura'nın talebesi olan Molla Muhammed Akçurin, hocasının kendisine "kardeş" diye hitap etmesine itiraz eder: "Sizin atalarınız başka bir Akçura'dır" diyerek aynı sülaleden olmadıklarını söylerse de Yusuf Bey: "Hepimiz aynı Akçura'dan gelmekteyiz" diye cevap verir ve arkasından Timur Bulatoğlu Akçurin'de büyük bir şecere bulunduğunu söyler. Molla Muhammed, kendisinde bulunan (ve aile büyüklerinden sorup teyit ettiği için doğruluğundan şüphe etmediği) soyağacı zincirinde sırasıyla on beş kişinin adını zikreder: Kazan Bik, Aksaray Bik, Murad Bik, Akçura Bik, Bulaş Bik, İskay Bik, Bik Bulat, Bay Bik, Ali Bik, Asan Mirza, Murtaza, Huramşah Mirza, Iyd Molla, Şemseddin Molla, Muhammedcan Molla, Musa Molla (ö. 1911).[3] Bunlardan bazıları hakkında ayrıntılı denecek bilgiler de verir. Daha küçük olan bu soyağacı diğeriyle (Tek-Esin Vakfında bulunan ve muhtemelen Timur Bulatoğlu Akçurin'den intikal eden şecereyle) örtüşmemektedir.

---

1 İlginçtir, Kırım yarımadasının kuzeyinde, Or taraflarında, Akçura adında bir köy bulunmaktaydı. Bu bilgiyi, köyün imamının 1905'te *Tercüman* gazetesine gönderdiği bir mektuptan öğreniyoruz: "Bizim Or uyezdinde Akçura nâm bir karye vardır. Bu karyenin 450 desatine vakıf toprağı vardır. Karyenin medrese ve müderrisi de vardır." Bk. "Canköy Stansiya'sından *Tercüman*'a Mahsus Mektup", *Tercüman*, 77 (30 Sintabr 1905), s. 154.

2 Yusuf Akçura, "Defter-i Âmâlim", Muharrem Feyzi Togay, *Yusuf Akçura'nın Hayatı*, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1944, s. 98. Akçura, "kinaz" tâbirini konttan yüksek soylu kimse (aristokrat) anlamında olduğunu söylemektedir.

3 Mulla Muhammed Akçurin, "Akçurin Familyesi", *Şûrâ*, 7 (1 April 1915), dış kapak.

Akçuralar "Mişer" olarak bilinen Kazan Tatarlarının alt grubuna mensuptur. Musa Carullah ve Halim Sâbit gibi aydınların da Mişerlere mensup olduklarını biliyoruz. Hatta, Halim Sâbit ile yaptığı bir sohbeti esnasında Yusuf Akçura'nın ona "iki Mişer gibi konuşalım" demesi de Mişerlerden olduğunu teyit etmektedir.

Simbirsk vilayetindeki birkaç fabrikaya sahip olan dedesi Süleyman Akçurin (1802-1864), oldukça zengin bir fabrikatördür. Daha ziyade Züyebaşı [Starotimoşkin] köyünde yaşamış, yedisi kız, dördü erkek olmak üzere on bir evladı dünyaya gelmiştir. Simbirsk camisinin metrika defteri kayıtlarına göre 30 Kasım 1864 tarihinde vefat ettiği ve Singeley ilçesine (uyezdine) bağlı Züyebaşı köyünde gömüldüğü kaydedilmiştir: "Karılık [yaşlılık] ve iç zahmeti ilen fevt boldu. Singeley uyezi Timoşkin [Züyebaşı] avılında."[4]

Süleyman Akçurin'den geriye büyük bir miras kalmıştır. Bu mirasın içindeki üç fabrika erkek evlatlardan ikincisi olan Hasan Akçurin'e (Yusuf'un babasına) kalmıştır. Bu fabrikalardan biri Simbirsk'te, diğeri Züyebaşı[5] köyünde, bir diğeri ise Lahovka köyünde bulunmaktaydı.

Yusuf'un annesi Bibi Fahri Banu, Kazan'ın zengin ve soylu tüccarlarından Abdürreşid Yunusov'un kızıdır. Kazan'da deri işleyen debbağhâneleri bulunan Abdürreşid Bay bu derileri Çin'e götürüp oradan çay satın alıyor ve Kazan'da çay ticaretiyle uğraşıyordu.[6]

Amcaları Yakup Bay ve Yusuf Bay, Rus askeriyesi için çuha üreten fabrikaların sahibiydiler. Simbirsk'te askerî levâzımât komisyonuna iş yapan 15 çuha fabrikası olup bunların sahiplerinden yedisi Müslüman, yedisi Rus ve biri de Yahudiydi. Müslümanların mülkiyetindeki fabrikalardan üçü Akçurinlere, ikisi Aliyevlere, biri Hüseyinov'a ve biri Dibirdiyev'e aitti. Dokuz fabrikanın Simbir'deki vekilleri Müslümandı. Bu Müslüman fabrikalarından Timur Bulat Akçurin'inki her sene 500.000 – 1.000.000 arşın çuha üretecek büyüklükteydi. En küçükleri, mesela Yusuf Bay'ın fabrikası, 1904 yılında 35.000 arşınlık üretim yapıyor, Yakup Bay'ın fabrikası ise 500.00 arşınlık çuha çıkarıyordu. Hüseyinov'un fabrikası büyük olup çuha işlemenin dışında, Avrupa tarzında ince ve nakışlı şallar da dokumaktaydı.[7]

Züyebaşı'ndaki fabrikanın hemen yanında bulunan tren istasyonu "Akçurinler" adını taşıyordu. Yusuf Akçura bunu gururla anlatır: "Simbirski'den köye kadar şimendifer var. Amcaların fabrikası yanında bir de istasyon var. Adı *Akçurinskaya*. Kibrimi okşuyor!" der.[8]

---

4 Simbirsk Camisi Metrika Defteri, Üçüncü cüz, Vefat Olan Kimseler Hakkında, 1864. Yılda.

5 Züyebaşı (Rusçası: Старотимошкино), Simbirsk şehrinin 100 km kadar güney batısındaki eski bir Tatar köyüdür.

6 Yusuf Akçura, "Defter-i Âmâlim", s. 99.

7 Y. Akçura'dan A. Ferid'e mektup, İdil üstünden, 4 Mayıs 1904, TEV Arşivi.

8 Y. Akçura'dan A. Ferid'e mektup, Moskova, 5 Ağustos 1903, TEV Arşivi.

Yusuf, Simbirsk'te, fabrikalarının yanındaki evde, Simbirsk Camisinin metrika kayıtlarına göre, 2 Kasım 1876'da dünyaya gelmiştir. Caminin imamı metrika defterindeki yeni doğanlar hanesine Yusuf'u aynen şu şekilde kaydetmiştir: "Muhammed Yusuf: Noyabır 2; atası Simbir'de pervoy gildi kupis [birinci derece tüccardan] Hasan Süleymanoğlu Akçurin; anası Fahri Banu Abdürreşidkızı. Simbir'de vücûda kildi [doğdu]."[9] Akçura mektuplarında 3 Kasım 1876'da doğduğunu birkaç kez tekrarlanmaktadır. Bu kayıtlar onun doğum tarihi konusundaki ihtilaflara bir son vermektedir.[10]

Akçura'nın kendi ifadesine göre çocukluğu Simbirsk şehrinin 100 km kadar güney batısında bulunan Lahovka (Ляховка) adlı Tatar köyünde geçmiş, önce doğan kardeşleri hep öldüğü için, ailenin tek çocuğu olarak, biraz da şımartılarak büyütülmüştür.

Babası Hasan Akçurin'in işleri Osmanlı-Rus savaşının neden olduğu mali kriz sebebiyle bozulmaya başlamış, 1878'deki ânî bir şekilde ölümüyle fabrikanın bütün yükü annesi Bibi Fahri Banu'nun üstüne kalmıştır. Annesi de (zaten işleri bozulmuş olan) fabrikaların idaresiyle başa çıkamamış, borçlar biriktikçe birikmiş, bir kısım eşyalarına ve mallarına haciz konulmuş ve haraç-mezat satılmıştır. Borç işlerini takip eden Rus avukatın takibinden bunalan anne sonunda çareyi Yusuf'u alarak İstanbul'a gitmekte bulmuştur (1883).

Askerî Rüştiye, Kuleli ve Harbiye Yılları

Yusuf İstanbul'a geldikten sonra bir süre Mahmutpaşa camisi yakınındaki mektebe verilmiş, ardından Divanyolu'ndaki Kara Hafız Mektebi'ne, daha sonra ise Aksaray semtinin Yusufpaşa mahallesindeki bir mektebe devam etmiştir. Bu sıralar, Rus avukat İstanbul'da da annesinin peşini bırakmamış, bu yüzden bir hafta kadar İzmit'e gitmek zorunda kalmışlardır.

Yusuf'un hayatındaki dönüm noktalarından biri de annesinin yeniden evlenmesiydi. Babalığı Osman Bey, "Dağıstan beylerinden, orta yaşlı, semaver ve çay tüccarı, cüppeli ve fesli bir zat"tır. Bu evlilikten sonra, Yusuf, Kocamustafa Paşa'daki askerî rüştiyeye yazdırılmıştır. Böylelikle askerlik mesleğinin ilk basamağına adım atan Yusuf, burada okuduğu dersleri ve diğer anılarını ayrıntılı bir biçimde yazmıştır. Hatıralar ve mektuplarından, sulu boya resim yapmaya da meraklı olduğunu, lise yıllarında da resim yapmayı sürdürdüğünü öğreniyoruz.[11]

Rüştiyede okurken annesiyle beraber (1888'de olmalı) Kazan taraflarına giderler. Yoldaşlarından biri, o sırada Galatasaray Sultanisi'ni henüz bitirmiş

[9] Simbirsk Camisi Metrika Defteri, Cüz-i evvel. Vücuda Kilenlernin Hakkında (1876).

[10] Dolayısıyla, Akçura'nın *Türk Yılı*'ndaki kayıt ile mezar taşındaki 1879 tarihi yanlıştır.

[11] Y. Akçura'dan A. Ferid'e tebrik kartı, Züye, 13 Kasım 1906, TEV Arşivi.

İKİNCİ KİTAP

RUSYA TÜRKLÜĞÜ VE OSMANLILAR

İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura

Akçura üzerinde en çok etkili olan şahsiyet kimdir diye sorulsa bunun cevabı şüphesiz İsmail Gaspıralı[1] olurdu. Onu mükemmel bir muallim, mütefekkir bir yazar, çok kabiliyetli bir gazeteci ve bir halk hizmetkârı olarak tanımlayan Akçura,[2] Kuzey Türklerinin fikrî ve sosyal hayatında büyük bir inkılâbın ortaya çıkmasının onun eseri olduğunu söyler. Rusya Türklerinin fikrî, kültürel ve siyasi hareketlerini onun çıkardığı *Tercüman* gazetesi ile başlatır. İsmail Bey'in öncülük ettiği usûl-i cedit hareketini sadece bir eğitim reformu olarak değil, aynı zamanda Kuzey Türklerinin medeniyet mücadelesi olarak görür.[3] Onu dünyevi (laique) anlamda bir müceddit (reformatör), Cedit hareketinin başlatıcısı olarak tanımlar.[4]

Gaspıralı, Rusya Türklerinin geleceğinden endişe duyuyor, bu karanlık geleceği aydınlatmak için mektep ve medreselerin ıslah edilmesi, ortak bir yazı dilinin oluşturulması ve kadınların sosyal ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi için çalışıyordu.[5] Akçura da onunla aynı endişeleri paylaşıyor, 19. yüzyıl sonlarından itibaren Tatar tüccarının Türkistan ve Çin taraflarına yaptığı ticaretin giderek azaldığını, Kazan havzasındaki sanayinin zamanın gerisinde kaldığını, Avrupa mallarının Buhara ve Kafkasya pazarlarına girerek yerli işler karşısında üstünlük sağladıklarını belirtiyor ve bütün bunların sebebini Rusya Müslümanlarının fikrî geriliğine bağlıyordu.[6]

Akçura'nın *usûl-i cedit* hakkındaki düşünceleri de ilginçtir. O bu tâbirin Osmanlı Türklerinden alındığı kanaatindedir. Başlangıçta sadece tâlim ve terbiyeye mahsus olan bu tâbirin giderek bütün hayat tarzını içerecek şekilde

---

1 İsmail Gaspıralı (1851-1914): Kırımlı fikir adamı, eğitimci ve yazar, yayımcı. Rus İmparatorluğu'nda Türk ve İslam toplumlarının eğitim, kültür reformu ve modernleşmeye ihtiyacını betimleyen Müslüman aydındır. Rusya Türklerinin fikrî, kültürel ve siyasi hareketleri onun çıkardığı *Tercüman* gazetesi ile başladı. "Usûl-i Cedîd" denilen yeni eğitim metoduyla Rusya Türkleri arasında çığır açtı. Ayrıca, Rusya'da farklı lehçelerde konuşan Türk toplulukları arasında ortak bir yazı dili oluşturmak, birlik ve dayanışma sağlamaya çalıştı. Onun bu girişimleri, 20. yüzyılın başında fikrî ve toplumsal bir harekete, Ceditçilik akımına dönüştü.

2 Akçuraoğlu Yusuf, "Türklerin Büyük Muallim ve Muharriri İsmail Bey Gasprinski", *Türk Yurdu*, II/22 (6 Eylül 1328 [19 Eylül 1912]), s. 690-695.

3 Akçuraoğlu Yusuf, "Rusya'da Sâkin Türklerin Hayât-ı Medeniye, Fikriye ve Siyasiyelerine Dair", *Sırât-ı Müstakîm*, II/39 (21 Mayıs 1325 [3 Haziran 1909]), s. 202.

4 Akçuraoğlu Yusuf, "Muallime Dair", *Türk Yurdu*, VI/12 (27 Teşrîn-i sânî 1330 [10 Aralık 1914]), s. 2409-2412.

5 Akçuraoğlu, "Türklerin Büyük Muallim ve Muharriri", s. 690-695.

6 Akçuraoğlu, "Rusya'da Sâkin Türklerin ...", s. 203-204.

geniş bir anlam kazandığını,[7] bu tâbirin gerçek anlamının Batılı hayat tarzını benimsemek olduğunu ifade eder. Ona göre Gaspıralı Türk dünyasında Batılılaşmanın en faal propagandacısıdır; Batılılaşırken İslam dininin de muhafaza edilmesi taraftarıdır.[8] İşte, usûl-i ceditçiler Gaspıralı'nın programını kabul edenlerdi. Usûl-i kadimciler ise eskiden olduğu gibi, Buhara ve Meşhed'deki usulleri sürdürmek isteyenlerdi.[9]

Akçura, Tatar din adamlarını usûl-i kadim mollaları ve usûl-i cedit mollaları olmak üzere iki kısımda değerlendirir. Usûl-i kadim mollalarını *sevdeger* (ticaret ehli), *bürokrat* ve *yahşı* mollalar şeklinde sınıflandırır. Kadimci mollalar eskiliği çok sever, "bilmem hangi hazretin ululuğuna, iyiliğine, belki kerametine" inanırdı. Gazeteleri olan *Din ve Maîşet* eskiliği ve bir takım büyük kişileri övmekle vakit geçirirler. Tüccar mollalar, şeriatın kazanç ve ticarete teşvik eden emirlerine kulak verip diğer hususları göz ardı ederek ticaret yapardı. Güzel, büyük evleri, oldukça geniş toprakları bulunur, et, bakkaliye eşyası ve ağaç gibi köy yerinde ihtiyaç duyulan her türlü şeyin ticaretini yaparlardı. Çocuklarını okutmaya vakitleri yoktu. Bürokrat mollalar ise tüccar olanlarla karşılaştırıldığında daha fazla okumuşlardı. İtibarlı kimselere (törelere), zenginlere ve özellikle de Müftü hazrete itaat ve saygıda aşırılık gösterirler, âhund olurlardı; çoğunun bir veya birkaç madalyası bulunurdu. Bu madalyaları Cuma ve bayram günlerinde takar, dua sonundaki mecburi kısmı (Çarın ve ailesinin sağlık ve selameti için olan duayı) daha yüksek sesle okurlardı. Mektep ve medrese hakkındaki görüşleri, Mihail Katkov ve Pobedonostsev[10] gibi milliyetçi Ruslardan pek farklı değildi. Bunlara göre, halk okudukça azmakta, büyüklere, törelere, ulemaya saygısı azalmaktaydı. Dolayısıyla, onların gözünde mektep ve medrese gereksiz ve zararlı şeylerdi. Bunların yanında ıslah ve terakkiden söz edilemezdi. Bir de "yahşı mollalar" vardı ki bunlar dünyadan elini eteğini çekmiş kimselerdi.[11]

Rusya Türklerinin fikrî, kültürel ve siyasi hareketlerini 1883'ten itibaren başlatan Akçura, bu hareketi iki devreye ayırır: Bunlardan ilki 1905'e kadar olan 22 yıl, diğeri ise önemi sebebiyle buna karşılık gelecek son üç senedir. 1883 yılına kadar İdil-Ural, Kafkasya ve Türkistan Türkleri iki merkezin etkisi altında bulunuyordu: Buhara ve Meşhed. Buralarda eskiden beri tanınan medreseler vardı ve bunların eğitim usûlü altı yüz yıldır çok az değişmişti. Bu iki merkez, fikrî değişmelerden uzak olduğundan, dünyadaki gelişmelerden de habersizdi. Bu merkezlerin etkisinde olan Rusya Türkleri skolastik zincirleriyle bağlıydı. Buhara ve Meşhed terbiyesi bunların hayatlarına bir sınır

7 Akçuraoğlu, *Türk Yılı*, s. 342.

8 Akçuraoğlu, "Rusya'da Sâkin Türklerin ...," s. 202.

9 Agm, s. 202-203.

10 Konstantin P. Pobedonostsev (1827-1927): Üç Rus çarına danışmanlık yapmış Rus devlet adamı olup muhafazakâr muhitin baş temsilcisi olarak kabul edilir.

11 A.Y., "İstanbul Hatları I", *Vakıt*, 868 (1 Noyabr 1911), s. 2.

çizmişti ve Rusya Türklerinin büyük bir kısmı o sınır içinde yaşıyorlardı. Küçük bir kesimi oluşturan terakkiperverler ise bu durum devam ederse Müslümanların ellerindeki sanayi ve ticaretin de gideceğini söylüyordu. 1905'te başlayan ikinci dönemde ise siyasi faaliyetler öne çıkmış, Japonlar karşısında uğranılan yenilgiler Rusya'da büyük bir inkılâp hareketini tetiklemiş, en geri durumda bulunan Türk topluluklarını bile harekete geçirmiştir. İnkılâp hareketi güçlendikçe Rusya Türklerinin siyasi faaliyetleri artmış, kongreler düzenleyip ihtiyaçlarını dile getirme ve hükûmete sunma cesareti vermiş, kongrelere Türkistan gibi uzak yerlerden bile temsilciler gelmişti.[12] İşte bütün bu hareketleri yönlendirenlerin başında Gaspıralı geliyordu.

Gaspıralı'nın, ailesi, tahsil hayatı, evlilikleri ve çocukları hakkındaki en sahih bilgileri yine Akçura'dan öğreniyoruz: Gaspıralı'nın annesi, Kırım'ın eski asilzâdelerine mensup Fatma Sultan Hanım, babası hükûmet hizmetinde bulunarak asilzâde unvanı kazanan Mustafa Ağa'dır. Kırım Savaşı sırasında (1855'te) Bahçesaray'a göçerler. İsmail Bey on yaşında Akmescit (Simferepol) Rus idadisine girer. Burada iki sene kadar kaldıktan sonra Voronej Askerî İdadisi'nde, daha sonra Moskova Askerî İdadisi'nde okur. 1876'da ilk evliliğini yapar. 1879'da Bahçesaray şehrine Belediye Başkanı seçilir ve dört yıl kadar bu görevde kalır. 1882'de Kazan eşrafından İsfendiyar Akçurin'in kızı Zühre Hanım'la evlenir. Zühre Hanım'ın vefatından (1902) birkaç sene sonra merhumenin kız kardeşi Hurşid Hanım'la evlenir. Hurşid Hanım, iki yıl sonra rahmetli olur. İsmail Bey ise 12 Eylül 1914 sabahı saat sekiz buçukta ruhunu teslim eder. "Rabbim rahmet eyleye! Vefat ettikleri zaman 63 yaşında idiler. Ölümüne sebep olan hastalık, çoktan beri çektikleri süllürriedir [akciğer veremidir]."[13]

Akçura, tarihçi Zeki Velidi'ye: "Çokan [Velihanov] ve İsmail Bey'i aynı kategoriden saymakla esas itibariyle haklısınız; fakat dediğiniz gibi İsmail Bey hayatında bir hayli tahavvül (evolüsyon) geçirdi; ilk merhaledeki fikirleri (Rusya Müslümanlığı) sonralarda çok değişti. *Tercüman* koleksiyonları baştan aşağı gözden geçirilirse bu evolüsyonun grafiğini çizmek kâbildir. Zavallı Çokan bu ilk merhalede iken, rûhî bir revolüsyonla birdenbire değişmiş ve kırılmıştır."[14] der. Zeki Velidi, 19. yüzyılın "İsmail Mirza Gasprinski"si ile 20. yüzyılın "İsmail Bey"inin tamamıyla aynı olmadığını, birinci evrede onun İslamiyet'e ilişkin olarak kritik bir bakış açısına sahip olduğunu, mesela *Russkoe Musulmanstvo* adlı risalesinde "Rusya Müslümanlarının gerilemesinin sebebi yalnız İslamiyet değil, belki daha ziyade cehâlettir" dediğini belirtiyor, ikinci evrede Gaspıralı'nın Osmanlı aydınlarıyla temasının arttığını, İstanbul'daki

[12] Akçuraoğlu, "Rusya'da Sâkin Türklerin ...", s. 202, 210.

[13] T.Y., "İstizaha Cevap [İsmail Gaspıralı'nın biyografisi]", *Türk Yurdu*, VII/2 (25 Kânun-ı evvel 1330 [7 Ocak 1915]), s. 2440-2443.

[14] Y. Akçura'dan A. Zeki Velidi Togan'a Mektup, Ankara, 26.11.1931.

SON SÖZ

Yusuf Akçura, türlü gailelerle geçen ömrüne çok sayıda başarıyı sığdırmış, birçok hasleti nefsinde toplamış bir münevver, hoca, gazeteci ve siyaset adamıdır. Doğu ile Batı arasındaki bir mekânda doğmanın verdiği farkındalığın yanında Rusya ve Osmanlı dünyasını tanıma imkânına da sahip olmuştur. Aristokrat, fabrikatör ve tüccar bir ailede doğmuş, ticaret, sanayi ve hesap işlerine aşinalık kazanmıştır. Bütün bu hasletler onun hayatını zenginleştirdiği gibi, zaman zaman tereddütler yaşamasına sebep olmuştur. Onun iç hayatını makyajsız bir şekilde ortaya koyan mektuplarında bu iç çekişmeler açıkça görülmektedir.

Rusya'ya gidip Züyebaşı köyündeki çuha fabrikasında çalıştığı günlerde fabrikatör olup olmamak arasında bir tereddüt yaşamış, iş hayatında gördüğü sömürü ilişkileri onu bu işten soğutmuş, kendini daha rahat hissettiği hocalık ve gazetecilik mesleğine yönelmiştir. Fabrika işinde devam etse, büyük olasılıkla çok başarılı olacak, rahat bir hayat sürecekti. Fakat o böyle bir hayatı tercih etmemiş, fikir mücadelesini, yeni bir bahis açmayı ve başkalarıyla tartışmayı sevmiş, milletin geleceğini planlamayı (siyaseti de bu anlamda arzuluyor) seçmiştir.

Bu çalışmanın en önemli katkısı, Yusuf Akçura'nın Rusya dönemi hakkındaki bilgileri derinleştirmesi ve bilinmeyen bazı hususları ortaya çıkarmasıdır. İlk defa bu araştırmada incelenen mektuplar ve diğer belgeler, onun Paris'te ve özellikle de Züyebaşı köyü, Simbirsk, Kazan ve Bahçesaray'da yaşadığı ruhî gelgitlerini, fikrî evrimini ve toplumsal rolünü tanıma imkânı vermiştir. Paris'teki tahsil zamanında dolu dolu geçirdiği üç yıl onun hayat felsefesini oluşturmuştur. Akçura'nın en büyük şansı, devrin tanınmış tarihçi ve düşünürlerinden ders alması olmuş, mesela, "üstadım" dediği Albert Sorel'den öğrendikleri ona hayat boyu rehberlik etmiştir. Tarih metodunu, içtimai hadiselerde iktisadiyatın oynadığı rolü, Marxist fikirlere olan aşinalığını, milliyetçilik teorileri hakkındaki kazanımlarını hep hocalarından öğrenmiştir. Bu sırada Jön Türklerle de temas etmiş, onların faaliyetlerine aktif bir şekilde iştirak etmiş, alınan kararlarda etkili olmuştur. İttihat ve Terakki ile alâkası, hatta bu cemiyetten soğumaya başlaması da bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Akçura'nın Kısa Tercüme-i Hâli*

Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci devre-i intihabiyede âzâ intihap olunan zevât-ı kirâma mahsus muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Daire-i intihabiye: İstanbul
İsmi: Akçuraoğlu Yusuf
Peder Beyin ismi: Hasan
Tarih-i tevellüdü: 2 Kânunıevvel 1292
Mahall-i tevellüdü: Simbir
Mesleği: Tedris
İntihaptan evvel son memuriyeti: Hâriciye Vekâleti'nde Umûr-ı Şarkiye Müşavirliği
Meclise tarih-i iltihakı: 11 Ağustos 1339

İstanbul'da, Yusuf Paşa iptidaiye, Kocamustafa Paşa rüştiye, Kuleli idadilerinden geçerek Mekteb-i Harbiye'yi 1312 senesi ikmal ettim; dördüncülükle Piyade Mülazım-ı Saniliği şahâdetnâmesini aldım ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne ayrıldım. Bu mektebin birinci senesinde iken Genç Türklükle itham olunarak askerlikten tart ve müebbet kalebentliğe Trablusgarbına sevkolundum. Oradan kaçtım ve Paris'e giderek Ulûm-ı Siyasiye Şûbesi Serbest Mektebi'nde üç sene okudum ve bu mektepten de dördüncülükle mükâfatlı şahadetnâme aldım. Devlet-i Osmaniye'de meşrutî tarz-ı idarenin ilanına kadar ecnebi memleketlerde kaldım. Tahrir, tedris ve biraz da siyasetle meşgul oldum.

İstanbul'a döndüğüm zaman iptida Erkân-ı Harbiye Mektebi, Tarih-i Siyasi muallimliğine (1324) ve müteakiben, Mekteb-i Mülkiye, Darüşşafaka, Medresetülvâizîn, Dârülmuallimât ve Dârülfünun Tarih muallimliklerine tayin olundum. Aynı zamanda bazı mecmualara yazı yazdım. Birkaç arkadaşla birlikte *Türk Derneği* (1324) ve *Türk Yurdu* (1327) mecmualarını tesis ettim. Bu son mecmuanın altı yıl kadar, yani müddet-i devamınca müdürlüğünü et-

* Kaynak: Gürhan Kat, *Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 252.

DİZİN

A

Abbasi halifeleri 72
Abdullah Apanayev 65, 67, 69, 90, 130
Abdullah Bubi 235
Abdullah Cevdet 74, 186, 196, 254, 352
Abdurrahman Bedirhan 37
Abdurrahman Şeref 62, 143, 205, 283, 304, 352
Abdülfeyyaz Tevfik 189
Abdülhak Hâmid 26, 340
Abdürreşid İbrahim 65-67, 70, 80, 103, 124, 280, 410, 416
Abdürreşid Yunusov 24
Abel-Rémusat, Jean-Pierre 63
Adile Ayda 75, 95, 109
Aftonomistler 97, 99
Ağababa (Ali Fahri) 39, 51-52, 94, 108-109, 117, 126, 263-264, 322, 324, 352, 353
Ahbar ceridesi 87
Ahmed Ağaoğlu 196-197, 203, 207-208, 238, 269, 308, 324
Ahmed Arabî Paşa 300
Ahmed Bay (Hüseyinov) 67, 123, 330
Ahmed Cevad Bey 168, 183
Ahmed Emin (Yalman) 279
Ahmed Ferid (Tek) 26-35, 37, 40, 43-56, 58-59, 66, 78, 82-89, 100, 108-109, 113, 116-120, 123, 129, 157-158, 167, 171, 208-212, 214, 242-243, 246, 260, 262-264, 266-267, 317, 319, 321, 352, 355, 369, 412, 415, 448
Ahmed Hâdi Maksudî 44, 66-67, 83, 87, 107, 361
Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) 144, 191, 195, 308, 336
Ahmed Lütfullah 37
Ahmed Midhat Efendi 144-147, 191-192, 191, 192, 278-279, 307-308, 331, 338
Ahmedoğlu Safa 161
Ahmed Şerif 279
Ahmed Vefik Paşa 190, 193
Ahmerov, Ayneddin 80, 83, 145, 304, 308
Ahrar Fırkası 148
Âhund 76
Ak Çora 27, 370
Akçura Babay 23
Akçurinler 24
Akmescit 133, 221
Akmolinsk 92
Akyiğitoğlu Musa Bey 144, 146, 384
Alemdar Mustafa Paşa 199
Alevî-Emevî çatışması 294
Alevîlik 8, 292-294
Ali b. Muhammed 293
Ali Fahri (Ağababa) 37, 39, 52, 108-109, 352-353
Ali Kemal 33, 148, 260-266, 269-276, 319, 353, 361, 382
Alikiyev 96
Âlimcan Barudî 59-61, 64, 67, 69, 73, 86, 91, 96, 130, 137, 171-172, 194, 248
Alim Rıza Maksudov 103
Âli Paşa 181, 265

Ali Şir Nevai 282
Ali Tevfik 59
Alkin, Seyid Giray 65, 67, 69, 83-84, 86-91, 93, 103, 121-124, 417
Alkosiv 111, 236
Alman Kız Mektebi 252; -siyaseti 154; -yayılması 228; -Macar-Türk ittifakı, 158; -lar 168, 172, 210, 212, 222, 225, 227-228, 266, 274, 291, 299
Altın Armağan 179, 223, 281, 337, 338
Altın Orda 230, 289, 290
Amiral Kolçak 162, 172
Anatole France 170
Anti-Semitizm 31, 300
Ankara 4, 28, 35, 75, 106, 107, 144, 167, 169, 176, 178, 181, 188-189, 204-214, 221, 246, 276, 293, 296, 324-325, 349, 352-355, 357-360, 367, 368
Arap harfleri 14, 198, 383; -millî hareketi 306; -Fars dünyası 303
Arnavut kabileleri 306; -lar 175, 201, 268, 274
Arhangelsk 77, 107
Ashâb-ı Kehf 73
Asr-ı Cedid (gazete) 83
Asr-ı Saadet 193, 294
Astarhan 61, 290
Asya Tarihine Giriş 179, 285, 286
Atatürk 7, 112, 202-207, 258, 317-318, 353, 360-361, 367, 381
Attila 157, 283
Avloner'ler 53
Avrupa Hunları 157; -kapitalizmi 166
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 63
Ayastefanos Antlaşması 226
Ayaz İshakî 5, 64, 67, 71, 105-107, 162, 189, 212, 308, 314, 353, 357, 359
Aydemir (roman) 180, 208
Aytov, Süleyman 68, 90
Azerbaycan Cumhuriyeti 174 ; -Türkleri 41, 78, 160, 177
Aziz Meker 161

B

Bâbek 293
Bâbıâli 181, 200, 226
Bacon, Francis 72
Balkanlar 34, 166, 229, 231, 261
Balkan Savaşları 156; -vilayetleri 146
Bartold, V.V. 179, 283, 285, 335-336,
Başkurdistan 178
Başkurt İli 156
Batı kapitalizmi 166, 172; -medeniyeti 74; -Türkçesi 194; -lılaşma 64, 200, 220, 306
Belçika 49, 201
Benningsen, Alexandre 17
Bentham, Jeremy 299
Berlin Antlaşması 37, 226, 231; -Kongresi 34; -Üniversitesi 111
Beyânülhak 65, 86, 87
Beyazlar 171, 234
Bibi Fahri Banu 24, 25
Bibi Hanım 252
Biçki Yurdu 184
Bilgi Mecmuası 36, 145, 340
Bilgi Yurdu 184
Bismark 266
Bizans Kollej 180
Bizans teşkilâtı 198
Boğdan 298, 306
Bolşevik Devrimi 93, 185, 315
Bolşevikler 109, 165, 172, 177, 185, 363
Bosna 36, 300, 301, 319
Bourgeois, Émile 32, 288, 291
Boutmy, Émile 30, 31
Bozkır Bölgesi 99
Brinsk (şehir) 100, 323
Bruhl, Lévy 31
Budapeşte 57, 118, 160, 345
Buhara medreseleri, 104, 194, 239, 241
Buhara-yı Şerif gazetesi 156, 336
Budiloviç, A.S. (professor) 91, 92
Bulgar Beyliği 36; -çorbacıları 302; -Hanlığı 287; -Oteli 96, 100, 414; -Türkleri 287; -lar 34, 175, 179, 194, 231, 261, 265, 268, 319

Burhan Şeref 59, 60, 85, 90, 96, 137
Bursalı Mehmet Tahir 26, 179
Büchner, Ludwig 258, 318, 356
Bütün Türklük (Pan-Türkizm) 193
Büyükada 160, 161, 324
Büyük Petro 139, 274

C

Cafer Seydahmed (Kırımer) 188, 189
Cahun, Léon 63, 158, 179, 190, 263, 283, 285-386, 335-336, 361
Canturinler 128
Canturin, Seyid Giray 91, 103
Carbonariler Cemiyeti 189
Cedit hareketi 219; -çiler 59, 148, 220; -okulları 160
Celâleddin Harezmşah 284
Celâleddin Korkmazov 35
Celâlî isyanı 293
Cellarius, Christop 303
Cemaleddin Afganî 193, 196, 250
Cemalî Hüseynov 90
Cemiyet-i hayriye 44, 50, 135, 137, 253, 314
Cenab Şehâbeddin 277
Cenevre 37-39, 110, 118-119, 324
Cengizoğulları 287
Cengiz İmparatorluğu 287
Cermenler 271, 289, 303
Cıyın (toplantı) 129
Cihan Harbi 7, 155, 157, 159, 162, 166, 169, 174, 176-177, 182, 184, 186, 201-202, 280, 310, 315, 342-344
Collége de France 31-32, 371
Comte, Auguste 62

Ç

Çağatay Türkçesi 277, 282
Çanakkale 157, 177, 342-344
Çarlık istibdadı 186; -Çarlık rejimi 122; -Rusyası 185
Çatalca müdafaası 272
Çekler 210, 225, 274
Çelebizade Mehmed Esad 160
Çerevanski, Vladimir 75-77, 91
Çerkesler 274
Çin 24, 140, 156, 189, 213, 219, 228, 232, 259, 266, 344, 380
Çirmiş 222
Çistopol 115, 123
Çuvaş 222

D

Dağıstan 25, 161, 340
Damolla Âlimcan el-Barudî 5, 248, 325
Dârülfünun 133, 167, 180-181, 183, 236, 347, 358, 367
Dârülmuallimât 367
Dârülmuallimîn 133, 161, 345
Dârü'r-rahat Müslümanları 193
Darwin, Charles 136, 192, 257-258, 318
Darwinizm 233
Debidour, Antonin 35
Dereköy 133
Derviş Hima 37
Descartes, René 72
Deşt-i Kıpçak 266, 287
Débats gazetesi 39
Dibirdiyev 24
Din Münâzaralarında İrkinçilik 72
Dingiltepe 232
Dinî reform hareketi 104, 194, 237, 247-249, 317
Dinî Tedbirler 249, 250
Din ve Maîşet 87, 220
Dobrovský, Josef 225
Dolgurokov, Pavel D. 93
Dostoyevski, Fyodor 197
Dozy, Reinhart 74, 306
Dömeke 29
Driault, Edouard 289
Droşak 38
Duhovnaya Akademiya 92
Duma 7, 76, 79, 93-94, 96-102, 109-111, 117, 119-120, 122, 124-127, 130-132, 147, 153, 160, 222, 234, 236, 240, 327, 329, 361, 420
Duyûn-ı Umûmiye 200
Düvel-i Muazzama 32

E

Ebussuud Ahtemov 75
Ebu Süfyan 294
Ebu Tahir Süleyman 293
Ebûzer-i Gıffarî 294
Ebüzziya Tevfik 190, 195, 279-282, 317-318, 355, 360
ed-Din ve'l-Edeb 87, 109
Edebiyat-ı Cedide 277
Eflâk 298, 306
Eflatun 292
Ekinci gazetesi 192, 233
Ekrem Şibay 203-204, 209, 321, 450
el-Menar dergisi 249
Emel Esin 28, 119, 167-168, 246, 355
Emir Abdülahad Han 155
Emirhan, Fatih 71, 91
Emrullah Efendi 144
En Eski Türk Yazıları 111
Engelhardt, Eduard P. 263, 265
Erkân-ı Harbiye 30, 112, 143, 289, 325, 367-368, 370-371, 448
Erkek Öğretmen Okulu 41, 235
Ermeniler 131, 140, 148, 173, 265, 268, 272, 302
Ermitaj 140
Esnaf teşkilâtı 166, 298
Eşref Edib 244
Esseîler 292
Ethem Nejat 187, 363

F

Fahreddin Hazret (şeyh) 242
Faik Reşit Unat 306
Farabî 282, 318
Farslaşmış tarihçiler 283
Farslar 281, 283
Fatih Kerimî 83, 124, 145, 150, 251, 382, 427, 449
Fenerli Rum beyleri 306
Fes modası 151
Feuerbach, Ludwig 72
Fichte, J.G. 72
Finlandiya 122, 151-152, 169, 172-173, 216, 356
Francmason locaları 201
Forsyth, Douglas 190
Fransız filozofları 72; -İhtilâli 29, 32, 254, 295-296, 298, 370
Frunze, Mihail 178, 349, 353, 355, 360
Fuad Paşa 265
Fuad Tuktarov 103
Funck-Brentano, Frantz 31, 254, 318

G

Gadarifka 121
Gagauzlar 143
Gaidoz, Henri (professor) 99
Galebovitskiy, Nikolay 229
Galiçya cepheleri 157
Galileo 72
Galip Bahtiyar 188
Garp Ocakları 306
Gasprinski (İsmail Gaspıralı) 41-42, 78, 135, 137, 173, 219, 221, 251, 337, 341, 356
Gayr-ı Müslimler 200
Gayr-ı Ruslar 152, 186
Genç Osmanlılar 201
Genç Türkler 148, 151
Georgeon, François 17, 119, 246, 254, 256, 267, 355
Gıdames 30, 371
Gibb, H.A.R. 195
Gide, Charles 47, 120
Golos Moskvı 152
Goltz Paşa 308, 345, 346
Grevşul 120
Guizot, François 32
Gülhane Hatt-ı Hümayunu 290
Gülhane Rüştiyesi 27
Güney Türklüğü 297
Gürcüler 77

H

Haccac 266
Hacı İsmail Abduşev 147

Haçlı Seferi 146
Hâdi Efendi (Ahmed Hâdi Maksudî) 64, 87
Hahollar (Ukraynalılar) 128
Halide Edib (Adıvar) 164, 176, 237, 238, 337, 352
Hâlid Ziya (Uşaklıgil) 277
Halim Sâbit (Şibay) 24, 203, 209, 248-249, 324, 354-355, 446
Halka Doğru 213, 338, 340, 368
Halka Doğru mecmuası 368
Halka gitme 178
Halkçılık 299, 349
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) 159, 176, 182, 197, 308
Hammer, Joseph von 63
Hareket Ordusu 149
Harezmîler 305
Harezmşah 283, 284
Haris Feyzi Efendi 88
Harnack, Adolf von 72
Hartmann, Martin 160, 345
Hasan Akçurin 24, 25, 134, 135
Hasan Âli (Yücel) 188
Hasan Atâ Abeşî 304
Hasan Sabri Ayvazov 185
Hasan Zerdabî 192, 233
Haşimî-Emevî kavgası 294
Haydar Mirza Sırtlanov 91
Hazret-i Ali 293, 295
Hazret-i Osman 294
Hegel, G.W.F. 72
Helfferich, Karl Theodor 310, 356
Heribar, İvan 229
Herzliya Gimnazyumu 302
Hınçak 38
Hıristiyan dünyası 73, 290
Hıristiyanlaştırma 127, 233
Hilâfet 143, 145-146, 148-150, 247, 249-250, 288, 331-333
Hilâl-i Ahmer 5, 162, 169-170, 173, 182, 347, 350, 352, 357, 368, 372
Hilendarskiy, Paisiy 194
Hint Müslümanları 190
Histoire de la civilisation contemporaine 85
Hive Hanlığı 232
Hoca Saadeddin Efendi 205
Hokand Hanlığı 232
Hollanda 57, 291
Hristo Rakovsky 166
Hüseyin Cahid Bey 146
Hüseyin Ebuzer (muallim) 140
Hüseyin Siyret 37
Hüseyin Tosun 37
Hüseyinzade Ali 160, 196, 265-266, 308, 352, 419, 433
Hüsrev Nuşirevan 293
Hyppolyte Taine 30

I

II. Aleksandr 139, 226, 231, 233
III. Aleksandr 139, 146, 197, 222, 233-234
III. İvan 290
III. Milletler Konferansı (Lozan, 1916) 161
III. Selim 306
II. Katerina 231-233
II. Mahmud 199, 262, 272, 300
II. Wilhelm (Alman imparatoru) 26
I. Nikola 76, 231, 233

İ

İbn Sina 282, 318
İbrahim Akçurin 67, 75, 81
İbrahim Altınsarin 92
İç Rusya Müslümanları 97, 99
İçki bağımlılığı 245, 316
İdare-i Ruhaniye 70, 71, 163
İdil Boyu 135, 222
İgnatyev Komitesi 75
İgnatyev, Nikolay P. 75, 226, 308
İhtiyar Türkler 290
İkdamcı Cevdet 194
İkinci Viyana Kuşatması 210
İlm-i Usûl-i Tarih 303
İlminski metodu 92

İngiltere 33, 37, 149, 154-155, 166, 190-191, 199, 228, 257-258, 290, 291, 299, 331, 334
İngiltere-Almanya çarpışması 166
İntikam (gazete) 37
İpşir Paşa 210
İran Türkleri 156, 189; -Turan çarpışması 283
İrtica (reaktsiya) 119, 126, 149
İsaguci (Isagoge) kitabı 73
İslam'a Göre ve İslam Âleminde Kadın 197
İslam birliği 192, 195, 264, 267, 287-288; -dünyası 73, 135, 155, 193-194, 197, 228, 234-236, 239, 247-249, 251-252, 283, 289-290, 292-293, 295-296, 303, 316; -cılar 249, 268, 287; -cılık siyaseti 201
İslam Mecmuası 251, 345
İsmail Hakkı 37, 205, 340, 361
İsmail Kemal 37-38
İsmail Bey Akademisi 135
İstibdat Devri 200
İstiklâl Savaşı 201, 280
İstirdat (gazete) 37
iştirak-i nisvân 294-295
İtalyanlar 274
İtalyan tüccarlar 156
İtilaf Devletleri 202
İttihad-ı Muhammedî Fırkası 149
İttifak (Rusya Müslümanları Ittifakı) 79-80, 86, 103-104, 106-107, 118, 121, 124-125, 344, 347-348
İttihatçılar 180
İttihat ve Terakki 27, 38-39, 58, 146, 148-149, 157, 166, 180, 197, 276, 313, 340, 346
İzmir 173, 179-180, 324, 345
İzvolski, Aleksandr 234, 308, 334

J

Jan Sobiyeski 211
Japonlar 46, 77, 221
Jön Türk Kongresi 37, 39, 407
Jön Türkler 118
Julian, Camille 62

K

Kaban (gölü) 80, 113, 149
Kadet (Partisi) 92-94, 96, 98-100, 106-107, 120, 122-123, 148, 152, 169, 229, 280
Kadet Partisi Merkez Komitesi 100
Kadın hakları 184 ; -meselesi 250-253, 317 ; -erkek eşitliği 79, 104, 168, 193 ; - ların eğitimi 136, 184, 251; -ların özgürleşmesi 136, 184, 198, 251, 320
Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi 184
Kadimci mollalar 220; -ler 148, 220
Kafkasya Şiîleri 76; -Türkleri 130, 160, 189
Kanal Harekâtı 157
Kandemir, Feridun 37, 261, 356
Kandilli Kız Sultanî Mektebi 251
Kanunî devri 198, 230
Kant, Immanuel 72
Kapital 256, 259
Kaplanov, Ahmet Saip 161
Kapustin, Mihail Y. 153
Karaçaylar 111
Kara Hafız Mektebi 25
Karamarj, Karl 229
Kara Çora 27, 370
Kara Mustafa Paşa 210
Karan, A. Lebib 162, 280, 357
Kara Yakup köyü 47, 117-118, 124, 127-128, 323-324
Karadağ isyanı 291
Karmatîler 293-294
Kasım Akçurin 135
Kasım Emin 251
Kaspi (gazete) 70
Kaşgar 61, 78, 190, 223-224
Katkov, Mihail 146-147, 192, 220, 222, 225
Kayılar 305

Kayyum Nasırî 308
Kazakistan 5, 156, 163, 178, 185
Kazaklar 88, 98, 128, 151, 160, 233
Kazak hanları 286
Kazakov, Abdülhamid 56, 80, 96, 100, 130, 154
Kazan Belediyesi 88; -burjuvazisi 233; -Jandarma İdaresi 95; -medreseleri 72, 162, 248; -Türkleri 129, 189, 192, 233, 304; -uleması 65, 164, 247, 267, 316; -Üniversitesi 92, 96; -Vilayet Hapishanesi 92, 243; -zenginleri 87, 134; -lı talebeler 147; -lı vekiller 153; -lılar 80, 147, 194, 265, 288
Kazan Muhbiri 7, 18, 64, 79, 83-88, 89-92, 94, 96-99, 103-109, 120-122, 243, 307, 314, 327-329, 357, 417
Kazlov, Abdullah 121
Keçiören 167, 205-209, 211-212, 214, 306, 324-325, 379
Kelepuşçi Kız 105
Kerim Halfe 63
Kervansaray (çayhane) 68
Kımız 128
Kırgızistan 140
Kırgız-Kazaklar 160
Kırgızlar 111
Kırım Hanlığı 23; -Müftülüğü 142, 163; -Savaşı 221, 226; -Türkleri 160, 189; -lılar 111, 132, 232, 265
Kışkar 72, 133, 248
Kız Darülfununu 168
Kız Öğretmen Okulu 235, 251
Kızılay 169, 172, 352, 357
Kızılbaş 80
Kızılhaç 169
Kızıl Ordu 172
Kiev Başkonsolosluğu 27
Kinaz Adaş 23
Kobeko, Dimitriy Fomiç 70
Koca Mustafa Askerî Rüştiyesi 193
Komsomol 178
Komünizm fikri 293
Kopenhag 160, 169, 172, 440
Korkmaz, Celâleddin 144
Köprülüzade Fuad 197
Köroğlu 129
Köstence 143
Köycülük 213
Köylü kadınlar 252
Krakovıy 56
Kremlin 139
Kreşin Tatarları 92
Krijaniç, Yuri 224, 225
Kristof Kolomb 290
Kuleli Askerî İdadisi 27, 28
Kur'an 59, 66, 69, 92, 120, 236, 243, 248, 265, 309
Kürt ağa ve beyleri 302
Kürt aşiretleri 306
Kuzey Türkleri 62, 140, 144, 160, 163, 182, 230, 244, 247-248, 357
Küçük sanayi 198, 256, 302
Kürdistan 274

L

Lahovka 24, 25
Langlois, Charles Victor 62
Lanson, Gustave 82
Lassalle, Ferdinand 259
Latin Amerika 143
Lazistan 274
Lednintskiy, A.R. 97
Leibniz, G.W. 72
Lenin, V.İ. 161-162, 165, 178, 358
Leroy-Beaulieu, Anatole 30-31, 62, 234, 263, 358
Levantenler 166
Liard, Louis 143
Litvanya Tatarları 140, 142
Lord Cromer 149, 334
Lozan Konferansı 202
Luther, Martin 249, 316
Lügât-ı Çağatay 232
Lütfullah İshakov 103

M

Madam Bovary 47
Madde ve Kuvvet 258, 356

Mahallî muhtariyet 79, 99, 104
Makarya 41
Makarya Panayırı 41
Makedonya meselesi 143
Malet, A. 35
Mançurya 235
Marksizm 256
Marx, Karl 62, 178, 253-259, 318
Materyalist tarih anlayışı 256
Matin 47
Mazdekîler 292
Meçkere köyü 40
Medrese-i Âliye 250
Mehmed Âkif 244-245, 316, 358
Mehmed Ali Paşa meselesi 290
Mehmed Emin (Yurdakul) 182-183, 188-189, 195-196, 204, 244, 308
Mehmed Tevfik Paşa 304
Mehmedzade Abdullah Tevfik 308, 337
Mekerce 41, 125, 133
Mekke 243, 294, 382, 428
Mekteb-i Harbiye 8, 27, 31, 137, 147, 258, 304, 367, 372, 374-375, 452
Mekteb-i Hukuk 33
Mekteb-i Mülkiye 27, 144, 147, 167, 367
Mektepler 46, 57, 63, 73, 92, 94, 130, 146, 152, 181, 235-238, 240-241, 251-252, 272, 275
Medreseler 60, 63-64, 72-75, 85, 91-92, 103-104, 123, 130, 162, 185, 194, 219, 220, 235, 248, 250, 252, 269, 286, 316
Melancthon, Philip 249
Menşevikler 165
Menşikov, Mihail O. 147, 151, 291
Merâtib-i müteselsile 76
Merketyan 49
Merv 231, 283
Mesyanizm 294
Mészáros, Jules (Macar filolog) 120
Meşhed 220, 239
Meşîhat Makamı 259
Meşrutiyet 17-18, 27, 35, 94, 143, 145-146, 148-149, 167, 176, 196, 197, 200, 201, 207, 212, 224, 232, 235, 256, 277, 279, 301, 319, 327, 331, 337
Meşveret 35, 37, 95
Metternich, Klemens von 300
Mısır 27, 37, 42-44, 47, 49, 52, 55-59, 66, 70, 73, 77-78, 84, 104, 108-109, 115-119, 123, 126, 179, 194, 198, 239, 249, 259, 261, 270, 300, 306-307, 314, 454
Midhat Paşa 35, 256, 265, 326
Millî Mücadele 28, 202, 315
Millî Türk Fırkası 27, 348, 359, 368
Milliyet cereyanı 34, 178; -fikri 31, 127, 131, 134, 137, 146, 192-193, 222-223, 250, 255, 285, 291, 299, 304, 318
Milliyetçilik akımı 268
Mill, John Stuard 62
Minorskiy 195
Minsk 140
Mir'at (gazete) 41
Mirza Fethali Ahundzâde 191, 308
Mirza Kâzım Bey 92
Mirzalar 133
Mişerler 24
Mizancı Murad 62, 146, 304, 310
Moğollar 283
Molla Abdurrahman Hazret 135
Mollalar 69
Moltke 266
Montesquieu 29, 256, 370
Mordtmann, Johannes H. 303
Moskova 7, 17, 24, 40, 42-43, 45, 52, 55-56, 70-71, 81, 96, 110, 119, 121, 123, 138-140, 150, 152, 168, 171-172, 187, 221, 224-225, 231, 240, 290, 292, 314, 321-322, 331, 353, 424, 436
Moskovskie Vedemosti 225, 228
Muâsır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler 255, 256, 291, 292, 295, 296, 325
Muaviye 69, 294
Muhafazakâr Tatarlar 90
Muhammed Abduh 73, 249
Muhammedcan Aliyev 67

Muhammedcan Seydaşev 86
Muhammediye Medresesi (Kazan'da) 7, 23, 59, 61, 81, 120, 130, 138, 246-248, 413
Muhammedyar Sultanev (Müftü) 74
Mukaddes Yerler meselesi 291
Mukîmeddin Begcan 160
Mustafa Celâleddin Paşa 112, 193, 210
Mustafa Kemal 176, 188, 198, 202, 353
Mustafa Suphi 35, 187, 359, 363
Mustafa Zühtü (İnhan) 167, 168, 246, 354, 384
Müfide (Ferid Tek) 13, 27, 45-46, 52, 57-58, 82, 94, 114, 117-119, 129, 157, 160-161, 164, 169-170, 179-180, 205, 208-210, 246, 276, 322, 324, 354-355, 360, 379, 383, 434
Müftü Muhammedyar Sultanov 164
Müftüzâde, İsmail Mirza 133
Müslüman Grubu (Müslüman Fraksiyesi) 7, 97, 98, 132
Müslüman asilzâdeleri 234
Müstefadü'l-Ahbar 194
Müşir Süleyman Paşa (Şıpka kahramanı) 191

N

Nâmık Kemal 26, 29, 115, 190-191, 256, 279, 283, 370
Napolyon 46, 140, 177, 337
Navarin Vak'ası 298
Necib Âsım 26, 111, 144, 192, 194, 224, 238, 276, 279, 304-305, 308, 337
Nelidov, Aleksandr 91
Neo-İslamisme 193
Neo-Slavizm 226, 229, 232
Nessavî 284
Neşr-i Maarif Cemiyeti 147
Nezihe Muhlis 238, 239, 359
Nihal 7, 112-119, 123, 126, 314
Nijni (Nijni Novgorod) 40-42, 52, 54, 57, 78, 81, 84, 102, 108, 196, 321-323
Niyazi Berkes 17, 166, 174, 175
Nizam-ı Cedid 189
Nogaylar 111
Novoye Vremya 147, 151-152, 227
Nureddin Mahmud b. Zengî 309, 343
Nur (gazete) 83, 305, 326
Nüzhet Sabit 176

O

Odessa 152
Oğuzlar 305
Ohrana (Rus Gizli Polis Teşkilatı) 95, 131
Oluşofski 211-212
Oktabıristler 98, 328
Orenburg Dinî İdaresi 66, 75-77, 125; -Müftülüğü 75-77, 163; -Muhammedî Ruhanî Meclisi 233
Orta Asya soyluları 286; -Türkleri 266; -Türklüğü 190
Ortodoks dünyası 231; -Hıristiyanlar 66; -Kilisesi 91; -misyonerler 72-74, 235; -okulları 73; -lar 76, 170; -luk teşkilâtları 234
Orhon Yazıtları 179
Osmanlı aydınları 155, 221, 258, 269, 285; -Beyliği 305; -Devleti 35-37, 76, 97, 143, 145, 154-157, 166, 174, 186-187, 190, 198-203, 205-206, 229-231, 233, 235, 237, 256, 259, 264-269, 272-274, 290, 291, 296, 298-300, 304, 306, 315, 318; -esirleri 169-172, 174; -Hürriyetperverân Cemiyeti 38; -İmparatorluğu 191; -Mebusan Meclisi 252; -milleti 269; -sultanları 301; -toplumu 73; -Türkçesi 125; -Türkleri 34, 62, 107, 132, 148, 156-157, 174, 177, 179, 186, 190-192, 219, 224, 229-232, 236, 244, 249, 251, 262, 265, 268, 275, 278-280, 283, 287-288, 304-305, 308, 310, 316-317; -Rus Savaşı 25; -cılar 287; -cılık 319; -lık ülküsü 270
Osmanlı Devletinin Dağılma Devri 306, 325
Osmanlı gazetesi 37, 38

P

Pan-Cermenizm 286
Pan-İslamizm 103, 130, 235-236, 265, 288
Pan-Slavizm 8, 224, 226, 286, 315
Pan-Turanizm 196, 287
Pan-Türkizm 82, 92, 111, 130, 146, 190, 193, 196, 203, 224, 235, 265, 286
Papalık 77
Paris Antlaşması (1856) 37, 291
Paris Komünü 89, 259
Parvus Efendi 165, 384
Pasaj Oteli 105
Penze Vilayeti 23, 456
Pervaneler 180
Peter Pavel 308, 328
Petersburg 7, 17, 55, 61, 69-71, 77, 91-95, 97, 100-101, 108, 119, 121-125, 135, 146, 150, 152-153, 162, 167, 170, 196, 229, 235, 253, 285, 314, 323-324, 341, 354, 414
Peyâm gazetesi 274
Piçen Pazarı 115
Pierre-Joseph Proudhon 259
Pilsudski, Joseph 212
Pîrî Reis 210
Piyoner 178
Pleve, V.K. von 131
Plevne 226
Pobedonostsev, Konstantin P. 164, 220, 222, 234
Polonya 7, 125, 138, 142, 151-152, 211, 212, 233, 314
Polonyalılar 77, 131, 210, 227, 233
Porfiryus (Porfirios) 73
Portekiz 143, 254-255, 291, 334
Prens Sabahattin 36-39

R

Radloff, F. Wilhelm 63, 173, 190, 308, 336
Râif Paşazâde 144
reaksiyon 85, 90, 119, 121, 211, 258, 318
Recâizade Mahmud Ekrem 195
Receb Paşa 30, 371
Refik Halid (Karay) 197
Reform hareketi 278, 291, 316-317
Reformasyon 197
Reformist İslam görüşü 249
Reformist İslamcılar 249
Renan, Ernest 30, 43, 72
Resulzade Mehmed Emin 188, 189
Reşid Paşa 265
Resimli Kitap dergisi 308
Reşit Galip 205, 212-213, 352
Revizyonistler 165
Rızaeddin b. Fahreddin 62, 73, 76, 193, 267, 304, 359
Rıza Nur 305
Rıza Tevfik 144, 147, 195
Robert Kolej 245
Rodiçev, Fedor İ. 93, 280
Romanov Hânedanı 275
Romanya 143, 214, 291, 299, 346, 357, 373
Rousseau 29, 256, 370
Rouss (gazete) 71
Rönesans 72-73, 278, 291
Rum Patrikhanesi 302
Rutenler 222
Russkoe Musulmanstvo 136, 221
Rus burjuvazisi 186; -Çarlığı 186; -dili 92, 178, 185, 227; -edebiyatı 308; -göçleri 232; -göçmenler 91, 234, 242; -hâkimiyeti 290; -iktisadi hayatı 140; -ilahiyatçılar 73; -milliyetçiliği 185, 233; -okulları 63, 73123, 241, 245, 309, 315; -sömürgeciliği 300; -tahakkümü 177, 186; -talebe hayatı 240; -İngiliz rekâbeti 190; -Türk yakınlaşması 234; -lar 63, 93, 98, 128-130, 132, 134, 140, 143, 146, 152, 167, 169, 177-179, 185-186, 190, 193, 201, 212, 220, 222-223, 225-235, 242, 246, 252, 280, 290, 300, 302, 308; -laştırma 127
Russkoye Slovo 95
Rusya'daki Şark Meselesi 92
Rusya İhtilâli 116; -mahkûmu Türkler 160; -Müslümanları İttifakı 97,

106, 121, 162; -Türkleri 14, 17-18, 63, 78, 103, 132, 146, 157, 161, 174, 179, 196, 219-221, 227, 235, 239-240, 275, 315, 319
Rusyalı İslam Talebe Cemiyeti 275
Rusya Müslümanlarının III. Kongresi 7, 102, 105, 107
Rusya Müslümanlarının I. Kongresi 7, 77, 78, 79

S

Saban Toyu 129
Sade Türkçe 108
Sâdık İmankulov 90
Sa'd İbn Vakkas 266
Sadri Maksudî 7, 35, 44, 57, 75, 95, 105, 109-111, 121, 124, 131, 153, 161-162, 169, 205, 216, 242-243, 314, 353, 382-383, 417, 439
Safâ Bayezidov 162
Sahib Molla 145
Said Paşa 146
Sakarya muharebesi 297
Saman Pazarı 214, 216
Samara 77, 172, 203, 322
Samih Rıfat Bey 205, 209
Sami Paşazade Sezai 190
Sanayi İhtilâli 258
Sarılar 234
Sartlar 41, 111
Sâtı Bey 175, 336, 342
Schelling, F.W.J. 72
Sebilürreşad dergisi 251
Seignobos, Charles 35, 62, 85, 143, 288, 296
Selma Hanım (Akçura) 179, 209, 214-216, 246, 317, 381, 442-443
Selman-ı Farisi 295
Semerkant 194
Semireçski 92
Serbest Âli Dersler 368
Sermaye sahipleri 137
Servet-i Fünun 197
Seydaşev, Ahmedcan 65, 67-69, 83, 86-87, 90, 354
Seyid Ahmed Han 73
Seyid Tahir 161
Sherrill, Charles H. 209
Sınıflar mücadelesi 258
Sırbistan 230, 291, 298, 306
Sırplılar 34, 265
Sibirya 61, 78, 140, 162, 165, 169-170, 172-173, 178, 186, 189, 225, 279, 346-348, 352, 359
Simavnalı Şeyh Bedreddin 293
Simbirsk (Ulyanovsk) 17, 19, 23-27, 49, 122-123, 134, 172, 313, 321, 370, 379, 380, 383, 456
Sinop 27, 157
Sisyan Efendi 38
Siyonizm 133, 300, 354, 362
Skolastik 73, 220, 248, 317
Slavyanophilstvo (Slav-severlik), 224
Slav araştırmaları 224; -birliği 91, 224-229; -dünyası 299; -nifakı 227; -lar 146, 157-158, 224-231, 271, 291, 299-300
Slovenler 225
Smirnov, Vasiliy D. 71-72, 91, 131
Sofya 226-228
Solovyov, Sergey 179, 289, 308
Sorbon 31, 33, 109, 242, 371
Sorel, Albert 30-35, 57, 158, 206, 288, 291, 313, 352, 359
Sosyal Demokratlar 88, 122
Sosyalist Demokrat Partisi 96
Sosyalist Revolüsyon Partisi 88
Sosyalist Türkçüler 187
Stara Timoşkino (Züyebaşı) 56
Stolıpin darbesi 130
Stolıpin, Peter A. 7, 119, 126, 130, 420
Strauss, David Friedrich 72
struggle for life 192
Sultan Abdülhamid 31-32, 36-37, 108, 191, 194-195, 200, 242, 262, 267, 279, 304
Suriye seyahati 175
Süleyman Akçurin 24
Süleyman Nazif 177, 183, 190, 277, 282, 317, 359
Süleyman Paşa 191, 304, 308
Süleyman Sülkeviç Paşa 185

Süleyman Şah 305
Sümerler 179
Süyüm Bike 157

Ş

Şahtahtinski, Mehemmed Ağa 41, 76, 77, 101, 104, 329
Şâkir ve Hüseyin Remiyev 308
Şamafkovi 120
Şapşaloğlu Süreyya 189
Şark Dilleri Okulu 162
Şark-ı Rus gazetesi 41
Şark Mektebi (Petersburg'da) 70
Şark Meselesi 8, 32, 92, 288-291, 296, 325, 347, 358
Şehâbeddîn Mercânî 62
Şehir Şeref 60, 130, 138
Şemseddin Sami 62, 194, 275, 308
Şeref Akyiğit 167
Şerefeddin Mağmûmî 196
Şeref Vapuru 29, 196
Şerşeneviç, Gabriel F. 96, 124
Şevket Bey 27, 30, 45-46, 57, 58, 82, 322, 371
Şevket Süreyya Aydemir 208
Şeyh Aliler 128
Şeyh Süleyman Efendi 191, 193, 232, 308
Şeyhülislam 76
Şiîlik 76, 265, 293-295
Şimal Türkleri 156, 169, 171, 252
Şinasi, İbrahim 190, 279
Şirvanlılar 265
Şubat Devrimi 168, 174, 183
Şûrâ-yı Ümmet gazetesi 108

T

Tabaka-i münevvere 241
Tagiyev, Zeynelabidin 41
Talat Paşa 157, 159, 372, 450
Tañcılar 106, 107
Tañ Yuldızı 103
Tanzimat 34, 166, 189, 200, 237, 265, 269, 271-272, 274, 277, 279, 290, 304, 316, 327, 358
Tanzimatçılar 269
Tanzim-i arazi kanunu 153
Tarançılar 111
Tarih-i Âlem 191
tarihî maddecilik 255
Tarih-i Osmanî Encümeni 279, 305
Tarih-i Umûmi 120, 263, 304, 310, 374, 375
Taşkışla 27, 29, 370
Tatar aydınları 64, 173, 212, 230; -boyunduruğu 287; -tarihçileri 287; -edebiyatı 91, 105, 173; -gazeteleri 109, 171, 236; -kimliği 194; -köylüleri 89; -lehçesi 104; -mebuslar 101; -medreseleri 72; -muallimleri 41; -okulları 63; -uleması 72
Tatar Muallim Mektebi 53, 173, 194
Tatar Terakkiperver Fırkası 77
Tavrid Sarayı 94
Terakkiperver Tatarlar 90
Teâlî-i Nisvan Cemiyeti 252
Tercüman gazetesi 83, 87, 95, 193, 219
Terra Vergine 47
Tevâif-i mülûk 304
Tevfik Fikret 155, 195, 277, 344, 346-347
Tevkilevler 128
Thomas, David S. 17, 173, 360
Thomsen, Vilhelm 172-173, 308, 336
Tınçbayev 91
Timofeev, Vasili 92
Timur 23-24, 123, 132, 252, 266, 283, 318
Timur Bulat Akçurin 24, 123
Tirsit 57
TKP 11, 187
Tolstoy, Dimitri A. (Eğitim Bakanı) 105, 131, 197, 222, 257, 308-309, 331, 335
Tolstoy, Lev 105, 131, 197, 222, 257, 308-309, 331, 335
Topçubaşev, Ali Merdan 78, 80-81, 103, 121, 124, 196
Töreler 220
toprak meselesi 148

Trablusgarp 13, 27, 29-30, 57, 137, 156, 234, 301, 402-403, 448
Troysk 50, 56
Trudovikler 122
Tuğrul Bey 303
Tunalı Hilmi Bey 109, 196
Tunus 30, 57, 334
Turan hayali 176; -cılar 196; -cılık 174; -lılar 111-112, 283, 310
Turfan kazıları 179
Turgenyev 47, 52, 197
Tüccar mollalar 220
Türk Bilgi Derneği 145
Türk birliği 176, 194, 222, 224, 262, 264, 267, 285-286, 288, 317; -düşmanlığı 146, 226; -halkları 81, 91, 160-161, 265, 277, 317; -kadını 184; -toplulukları 112, 129-130, 144, 168, 189, 219, 221, 223-224, 232-233, 265
Türkçüler 144, 145, 166, 187, 275, 277
Türkçülüğün Tarihi 188
Türkçülük 107, 112, 174, 176, 178, 182-183, 187-192, 194, 195, 197, 198, 203, 213, 246, 266, 268, 270, 277, 308, 315, 319, 348, 351
Türkçülük hareketi 174
Türk Derneği 107, 144-145, 224, 277, 280, 311, 315, 335, 358, 367
Türk gazetesi 264
Türk Gücü 179
Türkistan 5, 41, 78, 97, 111, 140, 155- 56, 160, 163, 176, 178-179, 184-186, 189-191, 204-205, 219-222, 226, 230, 232, 234, 274-275, 277, 300, 305, 324, 335, 340-341, 346, 354, 360
Türkiye Cumhuriyeti 188, 198-200, 203, 296, 357
Türk Kadınlarını Esirgeme Derneği 184
Türklük fikri 27; -ideali 194; -siyaseti 203, 262, 267, 274
Türkmen 191, 231-232, 239, 305
Türk Ocağı 27, 169, 174, 176, 178-179, 188, 213, 255, 315, 336, 341, 343-360
Türk Ocağı Hars Heyeti 188
Türk Ocağı Kongresi 176
Türkofillik 33
Türk Tarihi (Necip Âsım'ın eseri) 5, 62, 144, 182, 195, 205, 206, 280, 305, 325, 351, 357, 361
Türk Tarihinin Ana Hatları 205-206, 207, 213, 351
Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti 205, 207, 210, 213
Türk Tarih Kurumu 11, 204, 358
Türk-Tatar 71, 91, 109, 111, 135-136, 151-152, 160, 173, 186, 192-193, 251, 279, 282, 286, 345
Türk-Tatar Tarihi 279, 286
Türk Yılı 7, 15, 25-26, 31, 107, 112, 126, 143-144, 169, 187-189, 191, 196-198, 200, 203, 220, 232, 248, 282, 308, 325, 351
Türk-Yunan Savaşı 29
Tverskoy Bulvarı 150

U

Ubeydullah Bubi 235
Ufa 7, 26, 74-75, 127-128, 133, 163, 172, 249-250, 279, 430, 435
Ufa Lâyihası 75
Ukraynalılar 128
Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 178
Ulema Cemiyeti (Ufa, Nisan 1905) 74
Uluğ Bey 282, 318
Ulûm-ı Siyasiye Mektebi 27, 30-34, 99, 116, 254, 288, 371, 405-406
Ulûm ve Tarih 62, 325
Umûr-ı Şarkiye Müşavirliği 367
Urfella 30, 371
Usûl-i kadim 220
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 205-206, 361

Ü

"Üç Tarz-ı Siyaset" 203, 254, 260, 262-268, 319
Üsküdar Amerikan Kız Mektebi 237
Üsküdar'daki Özbek Tekkesi 232

V

Vakıt gazetesi 109, 427
Vámbéry, Arminius 63, 120, 135, 179, 190-191, 195
Varşova 28, 40, 140, 167, 209-210, 211, 343
Vehhabi hareketi 306
Veled Çelebi (İzbulak) 26, 144, 192, 194, 224, 308, 445
Venedik 57
Versay Sarayı 57
Viborg Bildirisi 96
Vilâyât-ı Sitte 36
Vilna 141
Vitte, Sergey 70, 75, 119
Vlahof Efendi (Selanik mebusu) 166
Volga 40-41, 50-51, 100, 138, 179, 247, 287, 372
Volney, Constantin-François 29, 242, 316, 370
Vologda 130
Voltaire 82, 242, 256, 316

Y

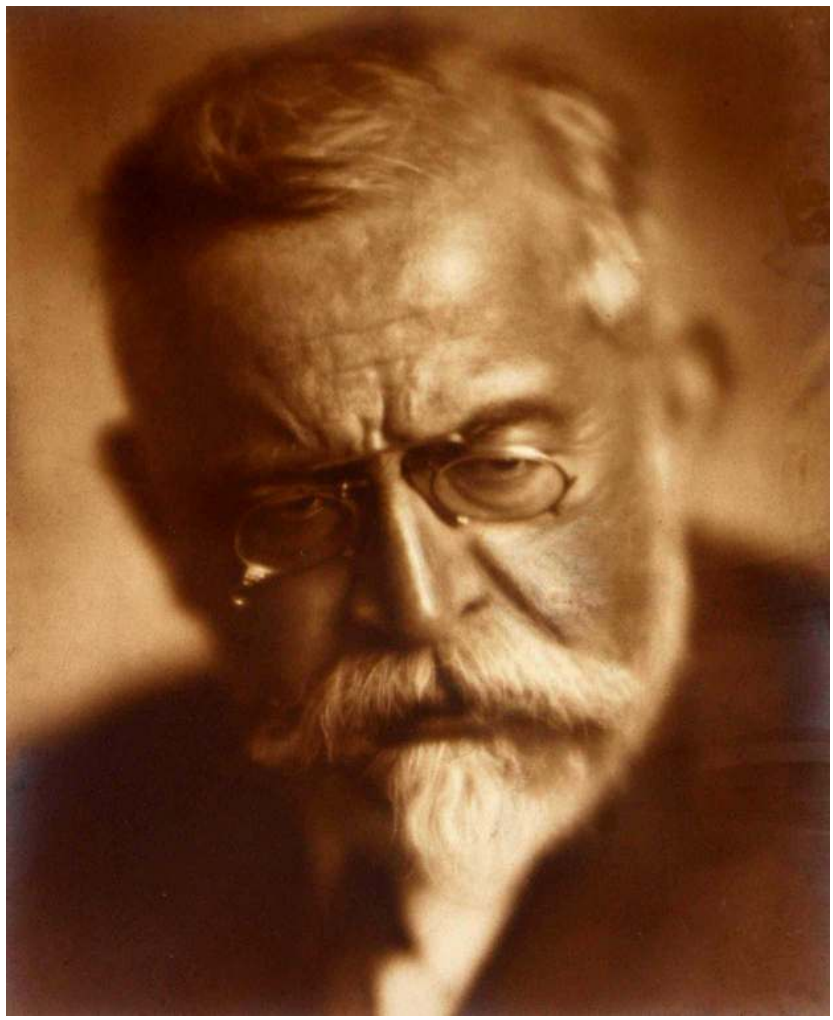
Yahudi 40, 42, 88, 93, 125, 140, 151, 166, 300, 302, 333, 334
Yahudiler 131, 134, 140, 152, 233, 300
Yahya Kemal 19, 33-34, 262, 307, 342, 361
Yakup Akçurin 45
Yakup Kadri 180, 441
Yalı Boyu 132
Yavuşev 123
Yeniçeri Ocağı 199, 205, 300, 306
Yeni Osmanlılar 37, 189-190, 279
Yeni Osmanlılar Tarihi 190, 279
Yıldız (gazete) 42, 87, 159, 362, 381
Yunan İhtilâli 297; -isyanı 36; -lılar 34, 202, 300
Yunanistan 291, 299, 306, 381
Yunus Nadi 269
Yunusovlar 27, 59, 138
Yusuf Akçurin 56, 96, 135
Yusuf Ziya (Ortaç) 32, 159, 205, 276, 359, 362

Z

Zahid Şamil 26
Zâkir Kadirî (Ugan) 189
Zavallı Çocuk 115
Zeki Velidî (Togan) 62, 160, 204, 222, 286-287, 360
Zemahşerî 282, 318
Ziyaeddin Kemalî 83, 194, 249, 430
Ziya Gökalp 145, 158, 191, 196-197, 203, 244, 308, 354, 355
Ziya Paşa 29, 190, 370
Ziynetullah Nevşirvan 7, 157, 182-187, 307, 361-363, 432-433
Zurich 161
Zühre Hanım (Akçura) 221
Züyebaşı 23, 24, 40, 43, 48-49, 55-56, 60, 81, 102, 118, 121, 135, 157, 203, 246, 313, 380, 456

Yusuf Akçura'nın çocukluk resmi. 1879 (yaklaşık). Yusuf Civelekoğlu Arşivi.

M. Yusuf Civelekoğlu bu fotoğrafın hikâyesini şöyle anlatıyor:
Bu resim, kendimi bildim bileli, annemin [Ülken Civelekoğlu] muayenehanesinde, annemin koltuğunun arkasında asılıydı. Annemin yanına indiğimde, illâki bu resme gözüm takılır, onu bakışlarımla tekrar ve tekrar okşardım. Annem ilgimi fark etmiş olmalı ki, bir gün bana şunları aktardı:
Bu resim bir tesadüfi enstantanedir. Babam [Yusuf Akçura] [1928 yılında] resim çektirmek için ünlü bir fotoğrafhaneye gider ve o her tarafta görülen resimlerinin bazıları alınır. Babam, birkaç gün sonra resimleri teslim almaya gittiğinde, fotografçı [Jean Weinberg] kendisine şöyle der: "Profesör Bey, geçen gün sizi her zamankinden de düşünceli ve yorgun gördüm. Siz farkında değildiniz, pozların arasında, sizi dinlendirirken, ânı yakalayabilecek bir enstantane çekmeye çalıştım. Sanırım, sizi iyi yakalayabilmişim. Lütfen bu resmi de kabul buyurun." Bu resim bence bir portre şaheseridir ve Yusuf Dede'nin en samimi görüntülerinden biridir.
Yusuf Civelekoğlu Arşivi